

ההכנות לדרך וההפלגה של ספינת המעפילים 'שיבת ציון'

ערך: יהודה בן-צור

מבוסס בעיקר על רישומי יומן המבצעים של מטה המוסד לעליה ב'

כינוי הספינה: 'אורה', כינוי נוסף: 'הקטנה' (או 'הכלי הקטן')
שם רשום: לוציאנה (Luciana)
המלווים: המפקד דוד מימון וה'גדעוני' מייק הררי

ב-3.4.47, כשבועיים לפני שיהודה ארזי אולץ לסיים את תפקידו כממונה על שלוחת 'המוסד לעליה ב' באיטליה, הוא טלפן למטה 'המוסד' בפאריס: " 'השמן' עם 'הגוץ' [שני סוכני אוניות, פנדליס ודנדריה] העובדים שוב בשותפות, קנו כלי [Luciana] של 280 טון כדי לעשות העברה [בקרבת חופי הארץ] מ'החומה' [Bruna – 'יד חללי גשר הזיון']". מקבל השיחה, כנראה וניה הדרי יד ימינו של שאול אביגור, הוסיף ורשם ביומן כי: " 'אלון' [יהודה ארזי] מזהיר אותנו מלהסכים למפעל מסוכן זה". נושא חכירת כלי שייט באמצעות סוכנים היה אחד מגורמי החיכוך העיקריים בין ארזי לשאול.

ארזי העדיף רכישת כלים והכנתם ע"י אנשינו, משום שלדעתו, הכלים שסופקו על ידי הסוכנים היו בד"כ ברמה טכנית ירודה, עד כדי סיכון חיי אדם. ואילו שאול המשיך בשיטת החכירה, שהיתה נהוגה עוד לפני מלה"ע, בשל אילוצי תקציב¹.

ב-15.4.47 דווח 'רודי' - שמריה צמרת, הממונה על שלוחת 'המוסד' בצרפת, "שהכלי של 'הגוץ' הגיע למרסיי", אך לאחר יומיים דווח 'אתי' מ'עפרי' (אהוד אבריאלי, מבכירי 'המוסד', בצ'כיה) למטה בפאריז "להודיע ל'גוץ' ש'הכלי הקטן', לוציאנה, כנראה לא בא בחשבון". ההיה זה בשל אזהרת ארזי, שהייתה ככל הנראה פעילותו האחרונה כממונה על שלוחת 'המוסד' באיטליה? ייתכן. מספר ימים לאחר מכן, חיזק 'רודי' את דברי אהוד בשתי שיחות טלפון למטה: "18.4 - טרם בדק את 'הכלי הקטן' של 'הגוץ', אבל לפי דברי החברים, הוא לא יצלח לתכנית החלפה [העברת מעפילים מספינה לספינה בלב ים] עם 'החומה' ". "26.4 - 'הקטנה' של 'הגוץ' פוסלה להעברה ל'חומה' ". -

לכאורה, חו"ד חד-משמעית, אך כעבור יומיים נתקבל במטה בפאריס דו"ח של 'חושי' (חגי אבריאלי או חנן גייסמר, פעילי 'המוסד' במרסיי): "נסין [יאני אבידוב, הממונה על ההעפלה בצפון אפריקה] טלפן. דורש כסף. דורש עוד כלי לא גדול (עד 500). לפי הערכתו טוב לצאת כלי אחר כלי בלי הפסקות ארוכות. ('חושי' מציע את 'הקטנה' של 'הגוץ'). האיש של 'נסין' לליווי הכלי [דייג יהודי, שנשלח מאלג'יר ע"מ לסייע באיתור החוף שנקבע להעלאת המעפילים] נסע ל'סידני' [מרסיי], אך לא הגיע עדיין לידינו". כעבור שמונה שעות דווח למטה כי: "איש הים של 'נסין' הגיע. לא הביא את הידיעות הדרושות. מחזירים אותו לאטלס' [אלג'יריה] ע"מ שיביא את מה שדרוש [מה בדיוק?]. כעבור כמה ימים חזר הדייג למרסיי".

מרגע הגיעו לצפון-אפריקה החל יאני אבידוב ללחוץ על מטה 'המוסד' לשגר אליו כלי שייט. ב-21.5.47, כ-10 ימים לאחר שיגור הספינה הראשונה, 'יהודה הלוי', לדרכה, טלפן יאני למטה: "... מוסר שריכז כבר מחנה ילדים ומחנה מבוגרים. סה"כ כ-500 נפש. חוץ מאלה מחכים מתוניסיה 100 נפש. שאל היש סיכוי לכלי [שייט] עניתו בחיוב". הלחץ של יאני עשה את שלו, וכתוצאה מכך הוחלט במטה 'המוסד' לבטל את תכנית העברת המעפילים בלב-ים מ'יד חללי גשר הזיון' ולהפנות את הספינה שנפסלה לצפון-אפריקה. ב-26.5 דווח 'רודי' למטה: "את 'הלוצינה' יתחילו להכין מחר-מחרתיים". כמה ימים לאחר מכן דווח יאני שהוא: "מוכן לקבל כלי אפילו של 1,000 [מעפילים]. המציאה לבנה". יתכן והדברים מתייחסים להשגת הסכמת השלטון הצרפתי המקומי באלג'יריה להעלאת המעפילים, שרובם הוברחו ממרוקו ומקצתם מטוניס.

¹ מניסיוני האיש כמפקד 'הברק', ספינה שנחכרה אף היא מ'הגוץ', אני מרשה לעצמי לקבוע שבסיכום הכללי צדק ארזי. לאחר מעשה, התברר לי שהספינה נבדקה קודם לכן ע"י מהנדס ימי באיטליה, שפסל אותה מלהוביל אנשים. המטה בפאריס קיבל את הדו"ח ועל אף אזהרת ארזי, חקר אותה למשימה ארוכת טווח. למזלנו, המנוע כשל בדרכנו לאלג'יריה, לפני העלאת המעפילים. י.ב-צ.

עבודות הכנת הספינה ע"י 'הגוף' החלו ב-1.6.47. באותם ימים התקרבו עבודות הכנת 'הנשיא' [כנויה של 'אקסודוס 47] באיטליה לקראת סיומן, ומטה 'המוסד' התלבט בשאלה איך ואיפה להעלות את 4,500 המעפילים לאוניה. ב-3.6 עדכן שאול אביגור ממילנו את חברי המטה בפאריס: "התכנית ביחס לנשיא' מחייבת ש'החומה' [י"ד חללי גשר הזיון] ואולי גם 'הקטנה' [שיבת ציון] מ'סידני' [מרסיי] יבואו לבנימין' [איטליה] ויעזרו בהעמסה...". עוד באותו יום אישר 'רודי' שהוא: "דואג לכך ש'החומה' ו'הקטנה' תהיינה מוכנות לתכנית של 'הנשיא'.

כעבור שלושה ימים שיגר שאול מסר נוסף: "עוד מטפלים בעניין 'הנשיא' ואולי יסתדרו בלי עזרת 'החומה' ו'אורה'...".

מאז הגעת 'הנשיא' לאיטליה בתחילת מאי 47 תבעו הבריטים מהשלטונות האיטלקיים להצר את צעדיה ולמנוע מתן סיוע כלשהו לאוניה, לרבות אספקת דלק. שאול, שהגיע לאיטליה ועקב מקרוב אחר העניינים, הורה להעביר את האוניה לתדלוק בצרפת (אברהם זכאי, שהיה אחראי על הכנת האוניה, הצטרף להפלגה עם קבוצת נגרים איטלקיים להשלמת העבודות בעת ההפלגה). ב-11.6 הוא עדכן את מטהו בפאריס: "המצב של 'הנשיא' הולך ומחמיר. סוכם שהוא יצא ל'רודי', לנמל ב. [פורט דה-בוק] יקבל דלק ואח"כ בצירוף 'החומה' ו'אורה' יבצע את המפעל [העלאת המעפילים ל'אקסודוס 47] אצל 'ליאונרד' [במימי איטליה]".

יומיים לאחר מכן דווח ממרסיי למטה: " 'הנשיא' הגיע לנמל [P.d.B. פורט דה-בוק] וקבל דלק. מחכים לתכנית מ'דינאלה' [עדה סרני, שהחליפה את יהודה ארזי]. 'החומה' מוכנה כבר ו'אורה' תהיה מוכנה ביום ב'-ג' ". באשר להכנת 'אורה' בשנת 2000 שוחחתי עם דוד מימון, ימאי הפל"ם (ובעל ניסיון ימי קודם), שמונה כמפקד הספינה. לדבריו, הוא גילה שהמבנה העילי - שהורכב על הסיפון ע"מ להגדיל את שטח "מגורי" המעפילים והוצבו בו ספסלים, במקום דרגשי שינה - חובר לסיפון במסמרים אלכסונים במקום בברגים. לדבריו, הוא דווח על כך ל'רודי' והודיע לו שאינו מוכן להפליג. 'הגוף' נדרש לתקן את הליקוי, שבוצע לשביעות רצונו של דוד.

בעוד ש'הנשיא' תודלק ללא בעיה הקשיחו הצרפתים את גישתם לשתים הספינות הקטנות. ב-17.6 דווח 'רודי' כי הוא: "נתקל בקשיים בקבלת הדלק ל'חומה' ו'אורה'. מסרבים לתת את הכמות שדרשו". בהתאם לדוחו 'רודי' למטה, נמשך משבר הדלק עד 27.6: "מחר מקבלת 'החומה' דלק ואחריה 'אורה'... נמסרה ל'רודי' תכנית [העלאת האנשים] ב'אטלס' [צפון-אפריקה]. מקווה להיות מוכן לתכנית". בינתיים 'רודי' 'בירר עם יאני ביחס לתכנית 'אורה'. בשביל 'אטלס' נחוץ להעמיס עליה סירת-מוטור" וכן נמסר לו: "שעליו להכין את 'הנשיא' לעבודה [העלאת המעפילים] בהתחלת יולי ואת 'אורה' - לסוף חודש זה". בעקבות הגעת 'הנשיא' לזירה הצרפתית ריכזו הבריטים מאמץ אדיר, מודיעיני ופוליטי, לסיכול הפלגתה והדברים פגעו גם בהכנות 'אורה'. ב-30.6 דווח 'רודי': " 'המנוולים' [הבריטים] ממשיכים להתעניין, עוקבים אחר ציוד 'אורה' בדלק וכו' ", ואילו יאני, ממקום מושבו באלג'יר. המשיך ללחוץ. ב-3.7 הוא הודיע למטה בפאריס: "הכול מוכן לעבודה".

עקב הקשיים שנגרמו בשל ההתערבות הבריטית, שכללה גם הצבת משחתת בקרבת החוף הצרפתי למעקב אחר תנועת 'הנשיא', החלו הצרפתים להערים קשיים שפגעו גם ב'אורה'. ב-7.7.47 דוות 'רודי': 'אורה' צריכה לצאת מחר. אולם שלושת האנשים [?] שהיו צריכים להגיע מינסין' [כינויו של יאני] לא הגיעו מלבד זאת הביטחון הימי [הצרפתי] דורש שלפני צאת הכלי יקבלו את אישורו".

בינתיים הוחלט לערב את 'אורה' כפיתיון להסבת תשומת לב הבריטים מהעלאת המעפילים ל'נשיא', שהחלה בנמל סט בבוקר ה-10.7.47. 'רודי' דווח למטה כי "התמרון [יציאה לים] שרצה לעשות עם 'אורה', נכשל בגלל הסערה". באותו יום טלפן יאני למטה: "השליח שלנו [?] חזר ל'נטר' [לצרפת]. יש לשכנע אותו שיחזור ל'אטלס'... השליח נפגש עם הגדול [בכיר בשלטון הצרפתי המקומי] אצל 'אטלס' ויחד עיבדו תכנית עבודה לעתיד. תכנית הרבה יותר משוכללת: מבקש כבר להכין כלי לתכנית זו".

ב-11.7 יצא 'הנשיא' לדרכו ארצה ו'רודי' דווח למטה כי 'אורה' תצא אחה"צ [לצפון אפריקה] ו'החומה' בערב". ב-15.7 דווח 'רודי': " 'אורה', התכנית היא להערב". כעבור כמה שעות הוא עדכן את המטה: "העבודה תסתדר כנראה הלילה". ואכן באותו לילה הספינה קלטה את המעפילים במרחק של כ-40 ק"מ מהעיר אלג'יר ובבוקר ה-16.7 'רודי' דווח למטה: " 'אורה' יצאה בשלום הבוקר בשעה 3.30 עם פחות מ-400 [מעפילים]. לא הספיקו להעלות

יותר כי שתי מכוניות לא הגיעו בזמן". לדברי דוד מימון, הדייג היהודי מצפון אפריקה, שצורף אליו במרסיי ע"מ לסייע באיתור חוף ההעלאה, לא הוכיח כישורים וידע, והוא, דוד הצליח לנווט את הספינה בעצמו היישר לחוף שנקבע.

ב-17.7 דוח 'אנדרה' - אבי שוורץ, שעמד להחליף את 'רודי', כי: " 'האורה' מודיעה שהיא מתקדמת... קורס -- 90. מהירות 6". באותו יום דווחה השגרירות הבריטית ברומא למשרד החוץ האיטלקי: " Luciana. Sailed from Marseilles on 11th July. She also may intend to embark emigrants from Italian coast."

מהמידע הנ"ל ניתן להבין שהמודיעין הבריטי פספס את ההעלאה בחופי אלג'יריה. בערב ה-17.7, בעת ש'אורה' הפליגה מזרחה, פנתה עדה סרני למטה בפאריס: "... שואלת האם אפשרי להפגיש את 'האורה' עם 'החומה' [להעברת המעפילים ל'חומה' בקרבת חופי הארץ]. במקרה זה תעמיס על 'החומה' רק 700. אחרת תתאמץ להוסיף עוד 100-120 [מעפילים]. מבקשת תשובה בעניין...תוך שעתיים-שלוש".

'אנדרה', לאחר שהתייעץ עם יאני, דווח למטה כי: "על הכלי יש יותר מ-400 [היו 411]. אין תינוקות ולא יכולים להיות מסיבה זו עיכובים לתכנית ההעברה. הוא מאוד בעד תכנית זו". בצהרי ה-19.7 התברר שלתכנית זו יש "שותף" נוסף עליו דווח 'אנדרה' למטה בפאריס: "אורה' מודיעה כי היא מלווה 'מנוולת' [משחתת בריטית]... נמסר לו להודיע לשני הכלים שיסדרו העברה למרות הליווי של 'המנוולת' ". בנסיבות שנוצרו ובעיקר בשל העדר קשר בין הספינות, ההעברה שאמורה היתה להיערך בקרבת כרתים, לא בוצעה. ב-21.7, כשנתברר שאין סיכוי למפגש, הורה המטה לשלוחת 'המוסד' באיטליה להעביר "הוראות ל'חומה' ול'אורה' על השמדת הניירות וכו' ", ע"מ שלא ייפלו בידי הבריטים.

י"ד חללי גשר הזיו' ו'שיבת-ציון, כ"א בנפרד, זכו לליווי של משחתות בריטיות (שחלקן התפנו לאחר הקרב על 'אקסודוס' 47', שנערך ב-18.7). בשל ההחלטה הבריטית להחזיר את מעפילי 'אקסודוס' 47' לארץ המוצא, חשש יאני שזה יהיה גם גורלם של מעפילי 'אורה'. ב-22.7 הוא פנה למטה: "מבקש שאנשי 'האורה' יודיעו [לחוקרים הבריטים] שהם מבולגריה. בלית ברירה מאלג'יר, עכ"פ לא להודות על מרוקו או טוניס, מכיון שהוא חושש שהשתיים האחרונות יקבלו אותם חזרה. הוא סבור שאלג'יר לא תסכים לקבלם חזרה. הגדול של יאני [המושל הצרפתי, פלאבון?] נמצא בבירה. מבקש שיפגשו אותו ויגמרו שבמקרה שינסו להחזיר את אנשי 'אורה', שעליו לא לקבלם בחזרה". היה זה חשש שוא - לאחר כישלון הניסיון הבריטי להוריד את מעפילי 'אקסודוס' בצרפת, הם לא המשיכו בניסיונם ליישם את מדיניות ההחזרה הכפויה לארץ המוצא (מדיניות שנקראה Refoulment).

בקרבת החוף הא"י נתפסו שתי הספינות והן הגיעו ב-28 ביולי 1947 לנמל חיפה.